

2. Барко В. Як визначити творчі здібності дитини? / Барко В., Тютюнников А. – К.: Новий світ, 2001. – 126 с.
3. Бурова А. П. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку / А.П. Бурова. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 256 с.
4. Вознесенська О. Особливості ігрової терапії як методу / О. Вознесенська // Психолог. – 2005. – № 39. – С. 15– 23.
5. Глива Є. Вступ до психотерапії : навчальний посібник / Є. Глива. – Острог–Київ: Острозька академія; Кондор, 2004. – 296 с.
6. Каратаєва М. Розвиток творчої особистості дитини / М. Каратаєва. – Кам'янець–Подільський: Медобори–2006, 2008. – 352 с.
7. Лебедева Л. Д. Практика арт–терапії: підходи, діагностика, система занять / Л.Д. Лебедева. – СПб.: Речь, 2003. – 256 с.
8. Методы эффективной психокоррекции : хрестоматия / сост. К.В. Сельченко. – Мн.: Харвест, 1999. – 644 с.

Андрейко Л.

Науковий керівник – доц. Шпак М. М.

ДОСЛІДЖЕННЯ БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДИТИНИ ТА СТИЛІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Сім'я є основним осередком виховання дітей, середовищем первинної соціалізації, джерелом матеріальної та емоційної підтримки. Порівняно з іншими соціальними інститутами сім'я має певні особливості, що істотно впливають на розвиток особистості дитини. Стилі сімейного виховання відіграють важливу роль в емоційному розвитку дитини [6]. При цьому забарвленість емоційних контактів дитини з батьками впливає на формування почуття задоволення (незадоволення) собою й оточенням. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження типів батьківського ставлення до дитини та стилів сімейного виховання.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні типів батьківського ставлення до дитини та стилів сімейного виховання.

У роботах вітчизняних (Л. І. Божович, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, Г. С. Костюк, М. І. Лісіна, О. М. Леонтьєв, Р. В. Овчарова та ін.) та зарубіжних (А. Адлер, А. Я. Варга, Е. Х. Еріксон, В. В. Столін, К. Хорні та ін.) дослідників розкрито роль сім'ї в процесі соціалізації дитини, залежність формування її особистості від стилів сімейного виховання, особливостей батьківсько-дитячих стосунків.

Першу модель батьківського ставлення запропонували Е. Шефер і Р. Белл, визначивши її як динамічну двофакторну модель в основі якої лежить дві характеристики: «любов – ненависть» і «автономія – контроль» [1]. Перша характеристика є емоційною, а друга – поведінковою.

Поняття «тип батьківського ставлення» відображає певну модель, зразок, втілення особливостей сприйняття дитини, її оцінки й особливостей взаємодії [1, с. 71]. Тип батьківського ставлення визначає стиль виховання дитини. Під стилем сімейного виховання слід розуміти характерне ставлення батьків до дитини, які застосовують певні методи і засоби педагогічного впливу на дитину, що полягають у своєрідній манері словесного вираження та взаємодії [1, с. 71].

Д. Баумрінд [2, с. 437] для аналізу стилів сімейного виховання використала два критерії: ступінь емоційної близькості, теплоти батьків до дитини (любов, прийняття або емоційне відторгнення, холодність) і ступінь контролю за її поведінкою (високий – з найбільшою кількістю обмежень, заборон; низький – з мінімальними заборонами). Відповідно до різних співвідношень ступеня контролю К. Левін виокремив авторитарний, демократичний і ліберальний стиль виховання [3].

Авторитарний стиль виховання характеризується надмірною строгістю і категоричністю, тенденцію до карально-навальницької дисципліни, контролем вчинків дітей, вимаганням від них покірливості, проявом нетерплячості до дитячих недоліків. Педагогічний досвід свідчить, що в дітей, стосовно яких батьки застосовують авторитарний стиль виховання, постійно присутнє відчуття страху та незахищеності.

Для ліберального стилю виховання характерним є слабкий батьківський контроль та мінімальне покарання дитини за погану поведінку або його відсутність, низький рівень вимогливості, терпимість та здатність батьків вибачати. Джерелом ліберального стилю є безмежна любов батьків до дітей, в результаті якої вони виростають безвідповідальними та недисциплінованими.

Демократичний стиль вважається найбільш оптимальним, він характеризується гнучкістю, тобто батьки прислуховуються до думки дитини, поважають її позицію, розвивають самостійність поглядів. У таких сім'ях діти виростають впевненими та ініціативними.

Крім цього, Е. Маккобі і С. Мартін виокремили ще індіферентний тип батьківського ставлення, який відрізняється низьким контролем за поведінкою дітей, відсутністю теплоти й сердечності до них. Батьки не встановлюють обмежень для своїх дітей або через недостатність інтересу й уваги, або у результаті того, що турботи повсякденного життя залишають їм мало сил на виховання [2, с. 438].

А. Варга під батьківським ставленням розуміє багаторівневе утворення в якому виокремлює чотири складові: інтегральне прийняття або відторгнення дитини; міжособистісна дистанція (симбіоз); форми і напрями контролю (авторитарна гіперсоціалізація); соціальна бажаність поведінки. Кожна з перелічених складових є поєднанням у різній пропорції емоційного, когнітивного й поведінкового компонентів. Дослідниця описує чотири типи батьківського ставлення, які відрізняються один від одного переважанням однієї чи декількох складових: приймаючо – авторитарний, відторгуючий з явищами інфантилізації, симбіотичний і симбіотично – авторитарний [4].

В. Гарбузов, О. Захаров, Д. Ісаєв визначили наступні критерії батьківського ставлення: інтенсивність емоційного контакту з дітьми, рівень контролю, послідовність-непослідовність, афективна стійкість-нестійкість, тривожність-нетривожність [1]. На основі зазначених критеріїв вченими розроблена типологія деструктивних батьківських ставлень:

1. Неприйняття, емоційне відторгнення – неприйняття індивідуальних особливостей дитини, спроба «покращення», «корекції» вродженого типу реагування в поєднанні з жорстким контролем, регламентацією всього життя дитини, з імперативним нав'язуванням їй єдиного «правильного» типу поведінки.

2. Бездоглядність – дитина поза полем зору батьків. При цьому потреба в одязі та харчуванні задовольняється, а духовні інтереси, захоплення, навчання й поведінка залишаються поза увагою батьків.

3. Гіперсоціалізуюче ставлення проявляється в тривожно-недовірливій концентрації батьків на стані здоров'я дитини, її соціальному статусі, очікуванні успіхів у навчанні й майбутній професійній діяльності.

4. Надмірна вимогливість – батьки намагаються дати дитині ґрунтовну освіту, розвинути її здібності, від неї вимагають високих результатів, не враховуючи її інтелектуальних можливостей.

5. Егоцентричне ставлення і відповідно стиль виховання на зразок «кумир сім'ї», «маленький», «єдиний», «сенс життя» призводять до надмірної уваги всіх членів сім'ї до дитини.

6. Жорстоке ставлення до дитини, яке супроводжується фізичними покараннями навіть за найменші прорахунки або просто так, щоб «зірвати зло».

Г. Елдер виділив сім видів батьківської влади: автократичний, авторитарний, демократичний, егалітарний, дозволяючий, потураючий, ігноруючий. Автор відзначає, що батьки частіше бувають «автократичними» і «потуральними», матері – «авторитарними» і «дозволяючими» [5 с.20].

На думку Г. Крайг [5], батьки використовують безліч методів виховання залежно від ситуації, від самої дитини, від її поведінки на даний момент і в залежності від культури, до якої вони належать. Оптимально, якщо батьки обмежують автономію дитини й поступово прищеплюють їй певні цінності, прагнучи при цьому не обмежити ініціативу і почуття впевненості у собі.

З огляду на історичні особливості розвитку сімейного виховання, можна стверджувати, що кожен період характеризується певними стилями, які не тільки складаються з об'єктивних і суб'єктивних факторів, генетичних особливостей батьків і дитини, а й відображають загальні

педагогічні тенденції епохи. Однозначним є той факт, що вибір стилю виховання дитини в сім'ї – одна з найважливіших причин, яка визначає результати цього процесу – всебічно розвинену, соціально успішну особистість [3].

З метою визначення стилів сімейного виховання ми провели емпіричне дослідження на базі Тернопільської ЗОШ I-III ступенів № 20. У ньому взяли участь 30 батьків, діти яких навчаються в 3-А і 3-Б класі.

Для дослідження стилю сімейного виховання ми застосовували «Тест-опитувальник батьківського ставлення» А. Я. Варги, В. В. Століна. Графічно отримані результати представлені на рис. 1.

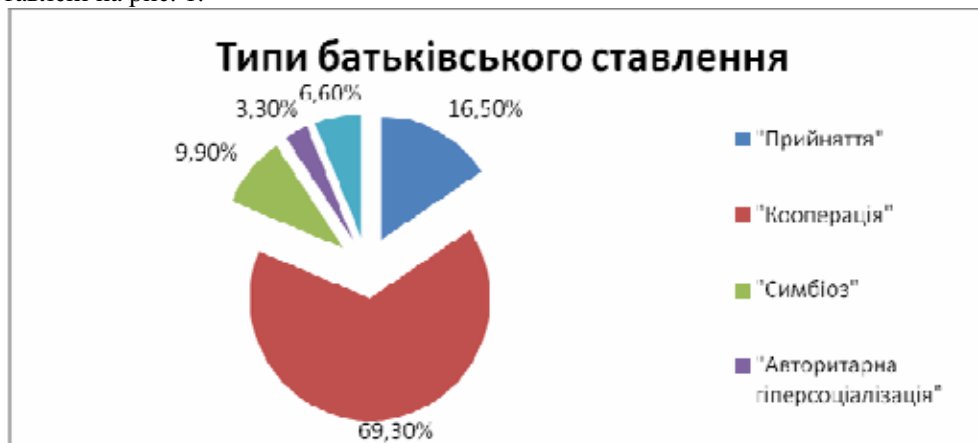

Рис. 1. Кількісні результати дослідження типу батьківського ставлення до дитини за методикою «ОБС» А. Я. Варги, В. В. Століна.

Аналізуючи отримані результати варто зазначити, що більшість батьків виховують свою дитину за типом «Кооперація» (69,3%). Це означає, що батьки зацікавлені в планах дитини, співпереживають, намагаються їй допомогти, високо цінують інтелектуальні та творчі здібності дитини, довіряють, намагаються стати на її бік з будь-яких питань.

16,5% батьків виховують дитину за типом «Прийняття», який характеризується тим, що батькам подобається дитина такою, якою вона є. Батьки поважають індивідуальність дитини, симпатизують їй, багато часу проводять з нею, враховують її інтереси й можливості.

Тип батьківського ставлення «Симбіоз» використовує 9,9% батьків. Такі батьки відчують себе з дитиною єдиним цілим, прагнуть задовольнити всі потреби дитини, захистити її від небезпек, труднощів, постійно відчують неспокій за життя дитини, котра здається їм маленькою та беззахисною.

6,6% батьків виховують свою дитину за типом «Маленький невдаха». Такі батьки вважають дитину маленькою, її інтереси, думки, почуття здаються батькам дитячими. Дитину вважають непристосованою до життя, неуспішною та відкритою для поганих справ. Батьки не довіряють своїй дитині, у зв'язку з цим намагаються відгородити дитину від труднощів життя, вимогливо контролюють її дії.

Найменша кількість батьків (3,3%) виховує свою дитину за типом «Авторитарна гіперсоціалізація». Такі батьки схильні до керування поведінкою дитини, вимагають від дитини дисципліни та виконання всіх вимог. За вияв непокори дитину буде покарано. Батьки слідкують за досягненнями дитини, її індивідуальними особливостями, думками тощо.

У результаті проведеного емпіричного дослідження можна зробити висновок, що найбільш поширеним стилем сімейного виховання (за оцінками батьків) є кооперація (69,3%). Тобто для більшості сімей характерна співпраця між дитиною та батьками, розуміння та повага до дитини з боку батьків, урахування її думки та бажань при прийнятті рішення стосовно її долі.

Здійснивши теоретичний аналіз наукових джерел з означеної проблеми та провівши власне емпіричне дослідження визначено типи батьківського ставлення до дитини, які найчастіше використовують батьки у процесі сімейного виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федоришин Г. М. Психологічні проблеми сімейного виховання. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 219 с.
2. Крайг Г. Психологія розвитку. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 992 с.
3. Чирікова Г. Динаміка розвитку стилів сімейного виховання у сучасній Німеччині. *Людознавчі студії*. 2009. Вип. 19. С. 287-297.
4. Леонгард К. Акцентуированные личности. Киев: Знание, 1981. 392 с.
5. Хомуленко Т. Б., Шукалова О. С. Стили сімейного виховання як чинник розвитку пізнавального інтересу молодших школярів. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2011. 173 с.
6. Шпак М. М. Емоційна компетентність батьків як засіб психологічної профілактики емоційного насилля над дітьми // *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конференції (Тернопіль, 29–30 квітня 2014 р.) / За заг. ред. проф. О. М. Кікінежди. Тернопіль: Стереарт, 2014. С. 409–410.

Голод М.

Науковий керівник – доц. Сіткар В. І.

**ПСИХОЛОГІЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Інформатизація та глобалізація сучасних суспільних процесів зумовлюють формування нового світогляду, стратегій життєдіяльності та більш глибокі відкриття самої особистості. Свого часу Джордж Келлі описав феномен, який він назвав онтологічною акселерацією: людина не залишається незмінною, вона змінюється, причому швидше, ніж психологи встигають модифікувати свої теорії і підходи. В результаті теорії описують вчорашню людину, а сьогоднішня виявляється за межами розуміння (Kelly, 1969) [5].

Звідси постає питання, а якими ж є сучасні підлітки і як відбувається міжособистісні стосунки між ними? Сучасні науковці (психологи, соціологи) стверджують, що підлітки справді не завжди адекватні, але це проблема віку, гормонів і поганого виховання дорослих. Дійсно, нове покоління досить сильно відрізняється від попереднього. Особливо це помітно, якщо подивитися на нинішніх школярів: старшокласників, які вже не сприймаються як нерозумні діти. І для яких все нове – зовсім не нове, а буденне. Адже для

сучасних підлітків Інтернет, гаджети, комп'ютери і смартфони не дивовижні винаходи XXI століття, а те, що з'явилося ще до їхнього народження [6].

Актуальність вищезазначено й зумовило мету дослідження, а саме: - здійснити теоретичний аналіз особливостей міжособистісних стосунків у сучасних тінейджерів.

Потреба в спілкуванні з однолітками, яких не можуть замінити батьки, виникає у дитини вже в 4-5 років і з віком неухильно посилюється. До 14-15 років відбувається переорієнтація підлітків з дорослих (батьків, вчителів) на ровесників, більш-менш рівних собі за соціальним статусом. Ця переорієнтація може відбуватися повільно і поступово або стрибкоподібно і швидко, але така переорієнтація відбувається обов'язково (дослідження Г. Абрамової, Дж. Морено Є. Рогова, М. Савчина [3], Л. Столяренко, Н. Токаревої [5], А Шамне [5] та ін.).

Аналіз теоретичних джерел з психології, педагогіки свідчить про те, що якщо в молодшому підлітковому віці найбільш інтенсивні зміни відбуваються у фізичному розвитку, тоді в старшому підлітковому та юнацькому віці найбільш високими темпами розвивається особистість дитини. Процес розвитку особистості характеризується двома протилежними тенденціями: з одного боку, встановлюються все більш тісні міжіндивідуальні контакти, посилюється орієнтація на групу, з іншого – відбувається зростання самостійності, ускладнення внутрішнього світу та формування особистісних якостей. Однією з головних тенденцій перехідного віку є переорієнтація спілкування з батьків, вчителів і взагалі старших на ровесників, більш-менш рівних за статусом [3].

Добре відомо, що потреба в спілкуванні з однолітками, виникає у дітей досить рано і з віком посилюється. Вже у дошкільнят відсутність товариства однолітків негативно позначається на розвитку комунікативних здібностей і самосвідомості. Поведінка ж підлітків по самій суті є колективно-груповою. *По-перше*, спілкування з однолітками – це важливий специфічний канал інформації; по ньому підлітки і юнаки дізнаються багато необхідних речей,